

Adis Zilić

Univerzitet “Džemal Bijedić” u Mostaru
 Fakultet humanističkih nauka
 Mostar, Bosna i Hercegovina
 adis.zilic@unmo.ba

Errare humanum est
**Diskusija povodom osvrta kategoriziranog
 kao izvorni naučni rad***

Sažetak: Cilj članka je ukazati na motivaciju pisanja opširnog osvrta na knjigu o Vlatkovićima. Ovaj tekst je u formi diskusije, inicirane prethodno od strane autora osvrta, objavljenog 2023. godine u časopisu *Historijska traganja*. Budući da je osvrt na literaturu prezentiran na veoma neuobičajen način, a potom i kategoriziran kao izvorni naučni rad u stručnom časopisu, objavljivanje istog privuklo je pažnju iz dva ugla posmatranja.

Ključne riječi: osvrt, knjiga, literatura, kolegijalnost, diskusija, naučni rad, metodologija.

Abstract: The aim of the article is to indicate the motivation for writing a comprehensive review of the book about the Vlatković noble family. This text is in the form of a discussion, previously initiated by the author of the review, published in 2023 in the journal *Historijska traganja*. Since the literature review was presented in a very unusual way, and then categorized as an original scientific paper in a professional journal, its publication attracted attention from two points of view.

Keywords: review, book, literature, collegiality, discussion, scientific paper, methodology.

*“Budući da je ovogodišnji 23. broj institutskog časopisa *Historijska traganja* tematski broj, ovaj osvrt koji se tiče članka objavljenog u prethodnom broju navedenog časopisa, uvažavajući pravo svakog autora na pisanu reakciju, objavljujemo na ovom mjestu.” (napomena gl. i odg. urednika)

Uvod

Knjiga *Radivojevići – Vlatkovići, vlastela humske zemlje i Krajine* (dalje: Knjiga) izašla je krajem 2021. godine iz štampe, u izdanju Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu.¹ Nakon otprilike pola godine printani tiraž je rasprodan i ostala je dostupna samo u elektronskoj formi. Primarno iz tog razloga sam, kao autor, namjeravao u skorije vrijeme prirediti drugo dopunjeno izdanje. Dopune su potrebne jer se, u međuvremenu, pojavila dodatna literatura u vezi s temom.

Svaka knjiga ili kraće studije koje donose nove spoznaje, obogaćuju ljudsko znanje i pomjeraju granice poznatog, kao takve istovremeno podliježu kritici. To je normalno i uobičajeno u naučnom svijetu. Kritika može biti pozitivna, pohvalna, a može biti i negativna. Knjiga je predstavljena na stranicama *Historijskih traganja* u tri navrata u kratkom roku. Prva dva prikaza su iz 2022. godine na engleskom i bosanskom jeziku, autora dr. Enesa Dedića i MA Amine Abaspahić.² Neobično je da se o istoj knjizi pišu dvije recenzije na stranicama istog broja časopisa, što vrijedi zabilježiti. U oba slučaja naglašeni su značaj izdanja i doprinosi historiografiji.

Sljedeće, 2023. godine, objavljen je, opet u istom časopisu, širok osvrt na Knjigu. Tako smo ga kategorizirali, budući da obimom od 49 stranica teksta znatno prevazilazi formu prikaza.³ S obzirom na to da je zauzeo značajan prostor u stručnom časopisu, mogao je biti i zasebna publikacija ili neka vrsta knjige na Knjigu. Autor osvrta dr. Esad Kurtović je

¹ Adis Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići vlastela Humske zemlje i Krajine* (Sarajevo: Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Historijske monografije, knj. 22), 2021.

² Enes Dedić, prikaz knjige: “Adis Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići: vlastela Humske zemlje i Krajine* [Radivojevićs – Vlatkovićs: *Noblemen of Hum and Krajina*], Sarajevo: University of Sarajevo – Institute of History, 2021, 468 p.”, *Historijska traganja*, br. 21 (2022): 240-246 [na engleskom jeziku]. Amina Abaspahić, prikaz knjige: “Adis Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići vlastela Humske zemlje i Krajine*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2021, 468 str.”, *Historijska traganja*, br. 21 (2022): 253-257.

³ Esad Kurtović, “Iz historije Radivojevića – Vlatkovića”, *Historijska traganja*, br. 22 (2023): 11-60.

naglasio da je, prema njegovom proračunu, analizirao na osnovu sopstvenog znanja i afiniteta 15% od ukupnog fonda stranica Knjige.⁴

Osvrt na 49 stranica nije normalan niti uobičajen format za takvu vrstu teksta. Ako se uzme u obzir da standardni prikaz knjige iznosi do četiri stranice, očito se stariji kolega značajnije posvetio Knjizi, s više od 12 puta obimnijim tekstom. Preciznije matematički izraženo, to je 12,25 puta više. Njegov pristup opozitan je u odnosu na prethodne, s naglašenom namjerom isticanja grešaka autora Knjige i popratnim opširnim elaboracijama. Stariji kolega nije se prethodno u toj mjeri posvetio bilo kojem drugom izdanju tokom svoje naučne karijere, što, također, treba zabilježiti. Primjetna je njegova visoka motivacija, s konkretnim razlozima u pozadini.

Imponuje mi kao autoru što je Knjiga privukla toliku pažnju i što se od objavljivanja redovno komentarisala na stranicama časopisa *Historijska traganja*. S obzirom na to da je koncept novog broja časopisa (23/2024) strogo tematskog karaktera, nova urednica predložila je da se ovaj članak objavi u sljedećem broju (24/2025). Nisam želio čekati dodatnu godinu na reakciju zbog čega se objavljuje u *Prilozima*, drugom časopisu Instituta za historiju. Uzimajući u obzir specifičan naslov i namijenjene adrese kojima se obraćam, koncipiran je u dva dijela: a) samome sebi i starijem kolegi, b) urednici i redakciji časopisa *Historijska traganja* br. 22. Prvi dio je obimniji i iznosi skoro dvije trećine od ukupnog teksta, računajući uvod, zaključak i spisak literature. Drugi je znatno kraći, gdje se skreće pažnja uredništvu navedenog broja *Historijskih traganja* na propuste oko kategorizacije osvrta na Knjigu.

Samome sebi i starijem kolegi

Primjedbe iznesene u osvrtu starijeg kolege su osnovane, treba ih razmotriti i većim dijelom uvažiti. Suštinski bitne odnose se na vazalstvo Radivojevića prema hercegu Hrvoju 1407. godine i prema Sandalju Hraniću na prelasku iz 1413. u 1414. godinu, te na pitanjima iz domena

---

⁴Isto, 54.

genealogije.⁵ Neke od tih grešaka uvidio sam nakon što je Knjiga izašla iz štampe. Kako god, otklonjene su brzom intervencijom starijeg kolege.

Radi se ponekad i o perifernim stvarima poput cijene pojedinih proizvoda, naziva lokaliteta ili preciznije identifikacije pojedinih ličnosti.⁶ Stariji kolega također je mjestimično dopunjavao podatke, izlazeći time van okvira osvrta.⁷ Knjiga mu je poslužila za dodatno preispitivanje nekih detalja i na nekim mjestima nadogradnju spoznaja s prezentiranim novim podacima. Stječe se opći dojam kako je takvim pristupom, pogledom s visoka i samohvaleći se, želio demonstrirati svoje vještine i sopstvenu poziciju u obradi sličnih tema. Knjigu je analizirao na drugačiji način u odnosu na njegove ocjene drugih izdanja, ne samo obimom nego i sadržajem teksta. Nastojat ću kroz diskusiju pregledno i sažeto prezentirati motive za takav postupak.

Rukopis magistarskog rada odbranjenog 2012. godine pripremao sam tokom 2020. i 2021. godine za štampu. Očekivalo se među kolegama, stručnjacima iz uže naučne oblasti historije srednjeg vijeka, da će se tekst pojaviti ukoričen u vidu monografije tokom 2021. godine. Nije uobičajeno, niti očekivano, da se dvojica autora istovremeno bave istom temom. To se desilo u pogledu manjeg dijela genealogije potomaka vlastelina Jurja Radivojevića, objavljenog u vidu studije,⁸ gdje se tema djelimično preklapila s mojom. Takav postupak autora studije dr. Esada Kurtovića čudi, tim više što je bio predsjednik Komisije za odbranu mog magistarskog rada. Iz tog razloga bio sam zatečen studijom *Prilozi prosopografiji*. Kolega mi je, znajući da sam u finalnoj fazi pripreme monografije o Vlatkovićima, ustupio na uvid svoj rukopis prije nego što je objavljen, na čemu sam se kurtoazno zahvalio.⁹

⁵ Isto, 15-19, 47-53.

⁶ Isto, 13-15, 19-22, 35-36, 42.

⁷ Isto, 27-29, 32-34.

⁸ Esad Kurtović, "Prilozi prosopografiji Radivojevića – Jurjevića – Pavlovića – Petrovića", *Spomenica akademiku Đuri Tošiću* (Banja Luka: Akademija nauka i umjetnosti Republike srpske, Spomenica, knj. XV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 48), 2021: 97-121.

⁹ Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići*, 18, nap. 28.

Postavlja se pitanje kakav je to poriv, zašto bi neko istovremeno istraživao istu temu, makar u jednom njenom manjem segmentu. Studijom je, reklo bi se, želio lično ispraviti neke svoje ranije greške. Pokušao sam na taj način opravdati njegov postupak. Međutim, osnovni tekst u *Prilozima prosopografiji* nisu pratile odgovarajuće reference. Neupućenost u literaturu općenito se toleriše i oprašta, ne i svjesno izostavljanje bibliografskih jedinica.¹⁰ Pojavu sam prešutio. Ignorisao sam nekorektnosti oko izostanka citata i paralelnog pisanja na istu temu, štiteći pasivnim stavom autoritet starijeg kolege. Reakcije u takvim slučajevima znaju biti različite i nisu uvijek staložene.

Podsjetit ću, primjera radi, na sličan, malo kompliciraniji slučaj, koji se odnosio na istraživanje bosansko-mletačkih odnosa. Osoba zadužena projektom Društveni cilj XIII/2 da sintetizira i uobliči međudržavne relacije Bosne i Venecije bio je akademik Marko Šunjić.¹¹ Istraživanja akademika Šunjića prepoznatljiva su u tom pogledu iz njegove biografije i bibliografije.¹² U trenutku prijave teme njegov kolega Bogumil Hrabak već je uradio veću studiju na sličnu temu. Kasnije, dok je Šunjić pripremao svoju sintezu za štampu, Hrabakova studija je objavljena.¹³ Zbog toga su se među dvojicom istraživača iste teme, Šunjićem i Hrabakom, pojavile tenzije.¹⁴

¹⁰ Izbjegavanjem citiranja, autoru studije dostupnih i poznatih rukopisa i bibliografskih jedinica, prezentiran je privid o novim otkrićima u genealogiji Radivojevića. Kurtović, "Prilozi prosopografiji", 97-99, 109-110, 119-120. Up. ranija dostignuća: Adis Zilić, "Humaska vlastela Radivojevići – Jurjevići – Vlatkovići i njihovo doba" (magistarski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2012), 39-40, 51-53, 59-60, 136. Adis Zilić, "Milica kći Tvrtka Borovinića: njeni brakovi, nasljedstvo i rodbinske veze", *Inicijal. Časopis za srednjovekovne studije*, knj. 8 (2020): 59-81.

¹¹ Marko Šunjić, *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*, (Sarajevo: HKD Napredak, 1996).

¹² Elmedina Kapidžija, "Biografija akademika Marka Šunjića", *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927 – 1998)*, (Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu), 2010: 13-16. Esad Kurtović, "Bibliografija radova akademika Marka Šunjića", *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927 – 1998)*, (Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu), 2010: 25-33.

¹³ Bogumil Hrabak, "Venecija i Bosanska država", *Istraživanja*, 12 (1989): 407-505. Rad objavljen i u: *Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine*, knj. III (Beograd: Arhivar, 2004), 7-116.

¹⁴ Up. komentare oba autora u uvodnim bilješkama: Šunjić, *Bosna i Venecija*, 7-8, 17, nap. 1. Hrabakov odgovor na Šunjićev komentar zastupljen je u preštampanom izdanju iz 2004. godine: Hrabak, "Venecija i Bosanska država", 8-11.

Stariji kolega jasno je istakao da njegov osvrt ne predstavlja konačan sud o Knjizi, izrazivši se načelno pozitivno o tom izdanju. Dobro je primijetio uobičajenu pojavu *neravnina*, kako ih naziva, u opširnijim tekstovima poput zaokruženih monografija. Svoj prilog u potpunosti je posvetio *neravninama* u Knjizi.¹⁵ Zaista se neispeglane neravnine mogu pronaći, gdje god se malo više zagrebe ispod površine. Zastupljene su i u historiografskim obradama drugih velikaških rodova i njihovih predstavnika ili bilo koje druge teme jer naprosto, ljudi smo, a ljudi su skloni grijehu. Nismo valjda umislili kako pišemo i objavljujemo svete tekste? U tom slučaju stavili bi se na pijedestal koji nam ne pripada.

Osim u literaturi, propusti i greške u ispisima mogu se pronaći i u edicijama izvora, pogotovo kada se građa objavljuje selektivno, tematski. Takvim pristupom neminovno se dešava ispuštanje dijela dokumentacije vezane za temu. Budući istraživači koji će se služiti tim edicijama kreću s polazišta da je priređivač građe obuhvatio sve potrebno unutar tematskog okvira dok, po pravilu, ne bude tako. Zato je izvornu građu najsigurnije objavljivati kompletnu, hronološkim redoslijedom onako kako je nastajala i ostala zapisana u arhivskim knjigama. U svakom slučaju, umjesto naglašavanja propuštenog, priređivačima izvorne građe treba čestitati na uloženom trudu, kao i na olakšavanju potrage za izvornim podacima jer su postali dostupniji samim činom objavljivanja.

Iako su greške redovna i normalna pojava, uobičajeno je među kolegama da se prilikom predstavljanja novih izdanja iz historiografske produkcije istaknu pozitivni pomaci i doprinosi historiografiji. Tako sam postupio pišući prikaze monografija o Sandalju Hraniću ili o Vlasi-
ma Bobanima.¹⁶ Nakon proteklog perioda dužeg od decenije predstavio bih opet na sličan način obje knjige. Čak, smatram da je, s vremenskim

¹⁵ Kurtović, "Iz historije", 11-12, 54.

¹⁶ Adis Zilić, Prikaz knjige: "Esad Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2009" *Istraživanja, Časopis Fakulteta humanističkih nauka*, 5 (2010): 121-124. Adis Zilić, Prikaz knjige: "Esad Kurtović, *Vlasi Bobani*, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, Sarajevo, 2012" *Istraživanja, Časopis Fakulteta humanističkih nauka*, 8 (2013): 49-52.

razmakom, njihov autor značajno napredovao u stručnom smislu. Iako sam, u međuvremenu, stekao detaljniji uvid u izvornu građu, ne bih s distance upućivao kritike zbog neiskorištenih arhivskih podataka. S druge strane ponuđen je potpuno drugačiji pristup. Osvrt na Knjigu obima od skoro 50 stranica teksta sadrži upravo suprotno, izuzev suhoparne i više usputne konstatacije da je ista doprinos historiografiji. Može li se takav postupak zaista nazvati kolegijalnim?

Rijetko se dešava da starije kolege pohvale mlađe, što ćemo uzeti u obzir. Moj stariji kolega naveo je kako će Knjiga biti nužno polazište za buduća istraživanja, no iz njegove opširne elaboracije nije vidljivo gotovo ništa pozitivno. Ističu se naglašeni propusti na koje je izrazito fokusiran, kroz tekst se konstantno provlači negativan, zajedljiv ton. Stječe se opći dojam da ga je autor pisao pod nabojem emocija. Nije smogao snage zadržati neutralan stav, a red bi bio da je primijetio bar nešto pozitivno. Recimo, lijepu boju i dizajn naslovne korice što povezujem s pokušajem rekonstrukcije grba Vlatkovića. No kako je stariji kolega naglasio da je njegov osvrt na Knjigu nastao tek nakon prvog čitanja,¹⁷ za očekivati je da će u drugom čitanju, smirenijim pristupom, uspjeti primijetiti i neke njene pozitivne domete. Bit će da su zastupljeni na 85% preostalih stranica kojih se nije dotakao, kada već na onih 15% nije primijetio ništa za pohvaliti.

Takvim pristupom kreirana je izvitoperena slika o Knjizi. Sve detalje oko eventualnih propusta njenog autora, tipa čitanja dokumenata, interpretacije i sl., kolega je mogao uredno i diskretno prenijeti, ukoliko je postojala dobra namjera. To bi bio pravi primjer kolegijalnog pristupa, ujedno i pedagoškog djelovanja unutar šireg stručnog kružoka. Polazim od toga da je znao za moju namjeru pripreme drugog, dopunjenog izdanja, jer sam o tome već razgovarao s više drugih kolega.

Moguće da se našao uvrijeđenim što sam usputno, u kontekstu obrade zadane teme, ispravio neke njegove sitne greške. To mi nije bila primarna namjera, kao što je on čitavu studiju posvetio Knjizi. Pretpostavka

¹⁷ Kurtović, "Iz historije", 54-55.

za takvo kreirano mišljenje s moje strane je što, posebno, spominje te ispravke u svom osvrtu.¹⁸ Ako su ego i povrijeđena sujeta osnovna motivacija za javnu i prenaplašenu kritiku Knjige, mogu donekle shvatiti takav postupak. Međutim, evidentno postoje i drugi, ozbiljniji razlozi, koji se ne mogu opravdati, o čemu ćemo u osnovnim konturama na stranicama koje slijede.

Iako mi stariji kolega izazivački baca rukavicu u lice, ne bih u suštini reagovao na ovaj način, nego bih eventualne korekcije unio u drugo izdanje. Osnovni razlog moje reakcije ovim putem je što je kolega Kurtović potencirao pitanje mentorstva i rada mentora s kandidatom.¹⁹ To je znao pritajeno činiti i ranije, kroz anonimne recenzije mojih radova u pojedinim časopisima. Dok god je ostajao “anoniman”, takvo mišljenje nije mi predstavljalo značajniju smetnju jer su s takvim njegovim stavom bili upoznati članovi redakcija nekih časopisa, ali ne i šira javnost. Promijenio sam gledište onog trenutka kada se odvažio prvi put otvoreno progovoriti o mentorstvu, objavljivanjem teksta u stručnom časopisu, prešavši time visok prag tolerancije s moje strane. S obzirom na to da je istupio javno, odgovaram istom mjerom. Želim naglasiti da mi je žao što smo u komunikaciji skrenuli ovim pravcem, pri čemu gazimo već utrtom stazom s njegove strane.

O svom mentoru, pokojnom akademiku, prof. dr. Dubravku Lovrenoviću (dalje: Profesor), mogu izreći samo riječi hvale. Spomenuo sam ga na adekvatan način u predgovoru Knjige i napisao mu prigodan nekrolog.²⁰ To nisu samo uobičajene suhoparne i kurtoazne konstatacije, nego izrazi mojih istinskih osjećaja zahvalnosti prema tom čovjeku, od kojeg sam puno naučio. Siguran sam da moje iskustvo dijele brojne generacije studenata kojima je Profesor predavao. Bio je moj mentor na magisteriju i doktorskoj disertaciji. Intenzivnije smo komunicirali tokom postdiplomskog studija, zbog same prirode studija i predviđene nastave.

¹⁸ Isto, 36-37.

¹⁹ Isto, 54.

²⁰ Zilić, *Radivojevići-Vlatkovići*, 8. Adis Zilić, “Sjećanje na akademika Dubravka Lovrenovića (1956-2017)”, *Istraživanja, Časopis Fakulteta humanističkih nauka*, 12 (2017): 249-253.

Tokom postdiplomskog studija, upoznao sam i dr. Esada Kurtovića koji tada nije bio angažiran na kolegiju kao nastavnik. Dobio sam preporuku za njega prilikom upisa na studij. Međutim, nisam ga mogao uzeti za mentora jer nije bio angažiran u nastavnom procesu. Takvo objašnjenje dobio sam iz studentske službe. I bez toga smo ostvarili odličnu komunikaciju.

Problem je nastao nakon moje odbrane magistarskog rada. Kolega Kurtović je, posredstvom treće osobe, a u njegovom prisustvu, izrazio želju da mi bude mentor prilikom izrade doktorske disertacije. Prihvatanje ponude značilo bi praktično da iz nekog razloga nisam zadovoljan s prethodnim mentorstvom na magisteriju. Takav postupak kosio bi se, također, s mojim osnovnim načelima. Za mene nije bilo oklijevanja niti dileme – nisam želio na takav način prekinuti više nego uspješnu prethodnu saradnju s profesorom Lovrenovićem, što kolega Kurtović nije mogao ili želio shvatiti. Zbog toga su naši, dotadašnji vrlo srdačni odnosi, preko noći postali hladni i službeni.

Podsjećam, stariji kolega je zaključio kako površno interpretiram izvore informacija na prezentiranim primjerima, uz obrazloženje da je razlog *izostanak adekvatne i ujednačene stručne pomoći, mentorske prije svega, u razvojnom putu od odbrane magisterija do realizacije knjige*. Dodao je, također, da je *izostala pomoć starijih kolega koji bi kao sagovornici i iskusni zanatski radnici podupirali njihova daljnja usavršavanja*.²¹ To su dvije ključne rečenice; suština motivacije pisanja širokog osvrta, u osnovi s negativnom konotacijom.

Pitanje koje se nužno nameće je na koji način je stariji kolega izmjerio rad na relaciji mentor (Dubravko Lovrenović) – kandidat (Adis Zilić), a potom se usudio i ocijeniti ga. Pogledom sa strane nije mogao detaljnije biti upućen u taj proces. Stoga je njegova, blago rečeno degutantna konstatacija, obična paušalna procjena. Konstatacija je, u biti, ogledalo njegovog autora. Dvosmisleno formulisana, dijelom je posthumno upućena

---

²¹ Kurtović, "Iz historije", 54.

mentoru. Ukazuje ujedno na konture ranije relacije Lovrenović – Kurtović, uočljive također iz brojnih drugih postupaka posljednjeg nakon što je izašao iz sjene prvog. Preminuli Profesor bio je Kurtovićev radni kolega, obojica dolaze iz iste matične ustanove. Ako već stariji kolega želi meni pred auditorijem držati lekcije, mogao je barem pokazati respekt prema bivšem radnom kolegi koji mu, usput budi rečeno, ne može odgovoriti.

Upravo suprotno pristrasnoj tvrdnji starijeg kolege, Lovrenović je u svojstvu mog mentora bio zadovoljan procesom izrade magistarskog rada i doktorske disertacije. O tome svjedoče kontinuitet naše bliske saradnje, njegova recenzija moje prve knjige i naknadno pohvalno izražavanje o tom izdanju.²² Mala digresija: na ovom mjestu jasno se ogleda Profesorova veličina, budući da je spadao u grupaciju starijih koji žele pravilno usmjeriti mlađe kolege i u prigodnoj prilici pohvaliti njihov rad i postignuća.

Kako je unutar uskog sarajevskog kružoka aktivnih medievalista, u trenutku dok traje diskusija, jedino kolega Kurtović godinama i nastavno-naučnim zvanjem stariji od mene, može se, ustvari, govoriti u jedini, a ne množini, tj. o starijem kolegi, a ne kolegama. Dvoje ili više navodnih starijih kolega su, dakle, fikcija. Što se tiče razloga *izostale pomoći*, mogu reći sljedeće: na moje traženje da me u pripremi izrade doktorske disertacije uputi u izvornu građu i čitanje dokumenata kao što je uobičajeno praktikovao raditi sa studentima postdiplomskih studija, odgovorio je lakonski da imam svog mentora. Tada se naša komunikaci-

²² Up. izvod iz recenzije kao prilog u knjizi: Adis Zilić, *Stećci Podveležja/The medieval Tombstones of Podveležje* (Mostar: Izdanja Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, knj. 8), 2016: 206-207. Recenzija je integralno objavljena posthumno, na inicijativu urednika časopisa *Hercegovina* dr. Edima Šatora i uz saglasnost Profesorove uže porodice: Dubravko Lovrenović, "Adis Zilić: *Stećci Podveležja*, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar, 2016.", *Hercegovina, Časopis za kulturno i historijsko naslijeđe*, br. 17 (2018): 267-268. Up. također članak Dubravka Lovrenovića objavljen 11. septembra 2016. na portalu Tačno.net: "Medijevesca unesca" (pristup ostvaren 10. marta 2024, <https://arhiva.tacno.net/kultura/medijevesca-unesca/>), gdje Profesor u nap. 17 izdvaja tu knjigu među pet novijih referentnih izdanja o Crkvi bosanskoj i stećcima.

ja u suštini skoro potpuno prekinula. Trebao sam, dakle, prema kolegi-
noj percepciji, kada već nisam promijenio mentora, nakon Profesorove
smrti potražiti isključivo njegov savjet. Drugim riječima, trebao sam mu
se pokajnički obratiti.

Možda će stariji kolega osporiti moju tvrdnju o ponudi mentorstva,
s obzirom na vrlo uzak krug učesnika konverzacije koja se odigrala bez
Profesorovog znanja. To nije vidljivo i teško je dokazati. Zato su slje-
deći paragrafi provjerljivi zbog uključenosti većeg broja učesnika, a u
čitav kontekst uklapa se prethodna tvrdnja. Vrijeme je ubrzo pokazalo,
tokom kraće bolesti i nakon smrti profesora Lovrenovića, slijed promje-
ne paradigme na medievalnom dijelu Odsjeka za historiju Filozofskog
fakulteta. Iako su ga neki među kolegama na glas oplakivali, u praksi su
potpuno promijenili postojeći poredak.

Profesor Lovrenović je posjedovao brojne kvalitete, među kojima
se ističe sposobnost okupljanja ljudi. Dok je bio aktivan nastavnik, Fi-
lozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu slovio je kao centar bosanske
medievistike u zemlji, usudujem se reći i u regiji. Tako povoljne relacije
za matičnu ustanovu uspostavio je vrlo uspješno, bez obzira što je do-
maći kadar izrazito malobrojan u komparaciji sa zemljama okruženja.
Inicijator je pokretanja *Stanka*, Društva za proučavanje srednjovjekovne
bosanske historije, čiji značaj je ubrzo prepoznat. Ubijeđen sam, da je
Profesor poživio još koju godinu, da bi se u Sarajevu formiralo sjedište
centra ili možda čak instituta za proučavanje stećaka.

Odmah nakon Profesorove smrti *Stanak* je jednostranim potezom
faktički ugašen, bez sazivanja skupštine Društva čiji sam bio član.²³ Svi
članovi Društva obaviješteni su o pokrenutoj proceduri gašenja. Pravno
je okončana u oktobru sljedeće, 2018. godine. To je bilo prvo specija-

---

²³ Društvo je osnovano krajem 2010. godine. Prestaje s radom 8. februara 2017. godine.
“Medievalistika u Bosni i Hercegovini naučna disciplina bez perspektive” (pristup ostva-
ren 6. marta 2024, <http://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/medievalistika-u-bo-sni-i-hercegovini-naucna-disciplina-bez-perspektive-2950>). Profesor je prethodno premi-
nuo 17. januara 2017. godine. Dakle, nakon samo 22 dana došlo je do trajne deaktivacije
Stanka.

lističko udruženje historičara, pri Filozofskom fakultetu, ali vrlo široko postavljeno i otvoreno za stručnjake iz drugih institucija. Kasnije su po istom principu nastala i druga slična, poput udruženja antičara *Bathinvs*, koje već čitavu deceniju vrlo uspješno djeluje i kontinuirano postiže značajne rezultate.²⁴ No među rukovodećim kadrom *Bathinvs*-a, i općenito među stručnjacima iz te oblasti, vlada sasvim drugačija atmosfera. Bitan rezultat njihovog aktivnog djelovanja je dominacija naučnog pogleda na antičku historiju u javnom diskursu. S druge strane svjedočimo poplavi amaterskih tumačenja srednjovjekovne prošlosti, što je samo jedna od posljedica gašenja *Stanka*.

Nakon Profesorove smrti i ostali njegovi projekti su potpuno obustavljeni. Učesnici dvodnevnog Međunarodnog naučnog skupa *Šefik Bešlagić i stećci*, održanog na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 2014. godine, obaviješteni su da svoje radove mogu publicirati na drugim mjestima jer predviđeni zbornik neće biti objavljen. Na imponantnom skupu prezentirano je ukupno 36 referata, s još većim brojem izlagača.²⁵ Čak ni posljednja Profesorova želja nije ispoštovana, da se zajedničkim snagama raspoloživih kadrova izradi leksikon bosanskog srednjeg vijeka. Okupio nas je kratko prije smrti i dogovorili smo načelno pojedinačna zaduženja.²⁶ I taj zamišljeni projekat, neka vrsta Profesorove oporuke, ostao je mrtvo slovo na papiru. Posebno problematična bila je kadrovska selekcija u čije detalje ne bih ulazio u ovom trenutku jer, kako se

²⁴ Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija *Bathinvs* osnovano je 28. februara 2014. godine. "Udruženje Bathinvs slavi 10 godina postojanja" (pristup ostvaren 6. marta 2024, <https://bathinvs.com/udruzenje-bathinvs-slavi-10-godina-postojanja/>).

²⁵ Međunarodni naučni skup *Šefik Bešlagić i stećci*, Knjiga sažetaka – Book of abstracts, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije – *Stanak*, Mali amfiteatar Filozofskog fakulteta u Sarajevu, 9.-10. maj 2014.

²⁶ Konverzacija se odvijala e-mailom decembra 2016. godine, na Profesorovu inicijativu. Pored inicijatora, na početku su bili uključeni: Edin Bujak, Pejo Čošković, Dženan Dautović, Enes Dedić, Adis Fejzić, Emir Filipović, Elma Hašimbegović, Elmedina Kapidžija, Marko Karamatić, Mehmed Kardaš, Esad Kurtović, Ema Mazrak, Nedim Rabić, Narcisa Semić, Mirsad Sijarić, Edita Vučić i Adis Zilić [učesnici konverzacije poredani su abecednim redoslijedom].

prethodno izrazio stariji kolega, *pojavnom aspektu sada to ne pomaže*.²⁷ Šta drugo nakon svega reći, osim – isključio sam se svojevolumino do daljnog iz takvog ambijenta.

Kolega Kurtović slovi za vještog paleografa i kvalitetnog historičara. Njegovo prvenstvo nakon Lovrenovića u stručnim krugovima nije sporno. Naravno, podrazumijevam prvenstvo u smislu prvog među jednakim, a ne nekakvu uzvišenu poziciju imaginarnog sizerena. Suštinski problem starijeg kolege je što isključivo svoje stavove uzima kao jedino ispravno mjerilo, odnosno ono što zastupa smatra nekom vrstom kanona u struci. Kad se tako postave stvari u nečijoj percepciji, sve mimo zamišljene granične linije kanona postaje hereza.

Jedini sam među Lovrenovićevim učenicima iz drugih naučnih institucija van Filozofskog fakulteta koji je proteklih sedam godina održavao makar službeni odnos sa starijim kolegom, u biti sveden na rijetku e-mail prepisku.²⁸ Objavljivanjem onakvog osvrta na Knjigu izgleda da kolega želi zatvoriti i ta vrata. Možda nas je očekivao u nekom drugom svjetlu, da sijamo nekako drugačije. Bojim se da ću ga u tom pogledu morati razočarati. Predstavljam ozbiljnu visokoškolsku ustanovu i prihvatljiv mi je isključivo ravnopravan status u komunikaciji, jedino s tih polazišta možemo graditi odnose. To ipak nije zavisilo i dalje ne zavisi od mene. Inferiorna pozicija i iskazivanje vazaliteta mi ne priliče, ne tangiraju me bilo čija očekivanja te vrste. Možda se neko može uklopiti u takav hijerarhijski obrazac. Kod mene nije bio, niti će biti taj slučaj.

Ljudi tokom životnog vijeka sopstvenim postupcima sami ispisuju svoje biografije. Svaka pojedinačna biografija puna je uspona i padova, stvari koje rado želimo istaći i onih koje nastojimo potisnuti u podsvijesti, ponekad i zataškati. Desilo se ono što je zapisano i suprotno, nešto što nije zapisano, neko će reći da nije ni bilo. Spomenuo sam neke od ključnih problema, potaknut isključivo javnom prozivkom za mentorstvo.

---

²⁷ Kurtović, "Iz historije", 54.

²⁸ Odrednica od sedam godina ne predstavlja uopćeni sinonim za dužinu protoka vremena. Radi se o vremenskom intervalu koji je uslijedio nakon Profesorove smrti.

Inače, bez te motivacije, osvrt starijeg kolege ne zasluđuje ovakvu vrstu reakcije. Pri tome nisam želio širiti priču niti ići u detalje, držao sam se u elaboraciji isključivo navoda iz osvrta na Knjigu. Ovaj tekst ipak nastaje s ciljem sagledavanja suštine problematike u sumarnom smislu, bez primarne analitičke namjere. Iako prilično otvoren, u osnovi je pomirljivog tona, poziv je na samokritiku i preispitivanje postupaka. Predstavlja ujedno pokušaj popravljavanja stanja na zdravim osnovama, ako je to još moguće učiniti u postojećoj konstelaciji.

Urednici i redakciji časopisa *Historijska traganja* br. 22 (2023)

Posljednji dio ovog priloga namijenjen je urednici i redakciji časopisa *Historijska traganja* br. 22. Prikazi i osvrti na autorska ostvarenja redovna su rubrika u naučnim i specijalističkim, stručnim časopisima. Nije mi poznato da je bilo gdje prije ovog broja *Historijskih traganja* osvrt na literaturu okarakteriziran kao izvorni naučni rad. Neobičan, usamljen primjer u praksi privlači pažnju. Trebao je sam po sebi biti ozbiljno upozorenje urednici i redakciji, na koncu i recenzentima koji su recenzirali osvrt [*sic*].

Prilog kolege Kurtovića za *Historijska traganja* br. 22 je svojim sažetkom, ključnim riječima, podnaslovima, korpusom teksta i zaključkom ustvari osvrt na Knjigu. Široko postavljen, neodređen i nedovoljno informativan naslov, poslužio je za kamuflažu. Iskusne osobe poput urednice i članova redakcije časopisa morale bi znati da u naučne radove ubrajamo samo one studije koje imaju za cilj obraditi na cjelovit način jedan naučni problem.²⁹ Drugim riječima, rad kvalificiran kao naučno-istraživački mora poći od određenog problema i biti zasnovan na činjenicama do kojih se dolazi istraživanjem.³⁰ Ovdje to nije bio slučaj.

²⁹ O vrstama historiografskih radova: Vesna Mušeta-Aščerić, *Uvod u historijsku nauku* (Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu), 2014: 256-257.

³⁰ Midhat Šamić, *Kako nastaje naučno djelo. Uvođenje u metodologiju i tehniku naučnoistraživačkog rada – opšti pristup* (Sarajevo: Svjetlost), 1988: 11.

Ako hipotetički pođemo od toga da se možda radi o izvornom naučnom radu, prema kategorizaciji uredništva, može se konstatovati nekoliko bitnih primjedbi: niti jedan podnaslov ne veže se s drugim; glavni tekst je po pojedinim poglavljima, također, potpuno nepovezan, nije koherentan; nema sistematičnosti, sve je nabacano zbrda-zdola; obrada nekog konkretnog naučnog pitanja uopće nije definisana kao cilj rada. Iako je obiman, članak nema ni glave ni repa, te kao takav nema veze s bilo kojom vrstom naučnog rada – izvornim, stručnim ili preglednim. Stoga nije smio ni biti objavljen u toj formi. Budući da ste se odlučili okarakterizirati ga na taj način, vaši čitaoci ostali su zbunjeni.

Možda vas je na pogrešnu kategorizaciju navelo što je stariji kolega koristio izvornu građu u potkrepljivanju svojih tvrdnji i što je mjestimično donosio nove podatke, izlazeći time van okvira osvrta. Bez obzira koliko prezentirane činjenice i njihova valjanost bile važan uslov za naučno-istraživački rad, njihovo mehaničko nizanje nije dovoljno. Nužna je prikladna analiza i interpretacija činjenica, a najznačajnije je njihovo uopštavanje, tj. izvođenje općih principa, zakonitosti, normi i sl. Bez uopštavanja posao nije završen, niti takav rad zadovoljava.³¹

Ako se u ovom slučaju, sudeći prema stavovima uvaženih stručnjaka iz oblasti metodologije izrade naučnog rada, ne radi uopće o naučnoj studiji, o čemu je onda riječ? Studija koja ima polemički karakter naziva se raspravom. Ovdje se ubrajaju članci-prilozi koji daju informacije o novijoj građi, ukazuju na nove istraživačke probleme i slično, te kritički prikazi u kojima se iznosi mišljenje o tuđem radu. Ocjenjuju se dobre i loše strane rada, ukazuje na nedostatke i nude rješenja za ispravljanje grešaka.³² Upravo to čini kolega Kurtović svojim osvrtom na Knjigu. Većinu navedenih parametara je obuhvatio, osim što je potpuno preskočio ocijeniti njene dobre strane.

Pored naučnih radova, periodične publikacije donose i građu, prikaze i recenzije. Prikaz je kraći opis i izvještaj o nekom naučnom djelu,

³¹ Isto, 11-12.

³² Mušeta-Aščerić, *Uvod u historijsku nauku*, 256-257.

izložbi ili skupu. Za razliku od njega, recenzija donosi i kritičku ocjenu istih. Povremeno se kao reakcija na recenziju javljaju i diskusije.³³ Dakle, članak *iz historije* trebali ste klasificirati kao recenziju ili raspravu. Stariji kolega je otvoreno preuzeo na sebe ulogu pokretača diskusije, čak eksplicitno navodi da piše osvrt.³⁴ Ustvari, njegovim postupanjem na način donošenja ponekih novih podataka i širenjem elaboracije, uz primarni oslonac na Knjigu kroz komentarisanje njenih fragmenata, nastao je svojevrsan hibrid koji izlazi van okvira uobičajenih tekstova.

Umjesto zaključka

Primjedbe iznesene u opširnom osvrtu dr. Esada Kurtovića na Knjigu većinom su osnovane i bit će unesene kao korekcije u drugom izdanju. Autor osvrta preuzeo je na sebe ulogu pokretača diskusije. Do diskusije je došlo isključivo zbog potenciranja pitanja mentorskog rada s kandidatom, u periodu od izrade magistarskog rada Adisa Zilića do objavljivanja monografije o Vlatkovićima. Prvi i veći dio teksta predstavlja prezentiran pogled iz ugla autora Knjige povodom prozivke za rad na relaciji mentor – kandidat kao i pogled na, u osvrtu također prethodno potencirane, kolegijalne odnose u bosanskohercegovačkoj medievistici.

Drugi dio teksta namijenjen je urednici i redakciji časopisa *Historijska traganja* br. 22. Taj dio diskusije ukazuje na ozbiljne propuste prilikom kategorizacije osvrta na Knjigu koji je uredništvo časopisa svrstalo u red izvornih naučnih radova. Kraća analiza pokazuje da se uopće ne radi o naučnom radu, nego je riječ o neuobičajenom osvrtu na literaturu, tj. radi se o ocjeni tuđeg rada.

³³ Zrinka Nikolić Jakus, *Uvod u studij povijesti: Historiografski praktikum* (Zagreb: Leykam international), 2008: 71.

³⁴ Kurtović, "Iz historije", 11-12, 29, 54-55.

LITERATURA

Knjige:

- Međunarodni naučni skup *Šefik Bešliagić i stećci*, Knjiga sažetaka – Book of abstracts. Sarajevo: Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije – Stanak, Mali amfiteatar Filozofskog fakulteta u Sarajevu, 9. – 10. maj 2014.
- Mušeta-Aščerić, Vesna. *Uvod u historijsku nauku*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, 2014.
- Nikolić Jakus, Zrinka. *Uvod u studij povijesti: Historiografski praktikum*. Zagreb: Leykam international, 2008.
- Šamić, Midhat. *Kako nastaje naučno djelo. Uvođenje u metodologiju i tehniku naučnoistraživačkog rada – opšti pristup*. Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- Šunjić, Marko. *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*. Sarajevo: HKD Napredak, 1996.
- Zilić, Adis. *Radivojevići – Vlatkovići vlastela Humske zemlje i Krajine*. Sarajevo: Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Historijske monografije, knj. 22, 2021.
- —, *Stećci Podveležja/The medieval Tombstones of Podveležje*. Mostar: Izdanja Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, knj. 8, 2016.

Članci:

- Abaspahić, Amina. Prikaz knjige: “Adis Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići vlastela Humske zemlje i Krajine*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2021, 468 str.”. *Historijska traganja*, br. 21 (2022): 253-257.
- Dedić, Enes. Prikaz knjige: “Adis Zilić, *Radivojevići – Vlatkovići: vlastela Humske zemlje i Krajine [Radivojevićs-Vlatkovićs: Nobelman of Hum and Krajina]*, Sarajevo: University of Sarajevo – Institute of History, 2021, 468 p.”. *Historijska traganja*, br. 21 (2022): 240-246.

- Hrabak, Bogumil. “Venecija i Bosanska država”. *Istraživanja*, 12, Novi Sad, 1989: 407-505. Rad objavljen i u: *Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine*, knj. III. Beograd: Arhivar, 2004: 7-116 (ćirilica).
- Kapidžija, Elmedina. “Biografija akademika Marka Šunjića”. u: *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927 – 1998)*, ur. Dubravko Lovrenović. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2010: 13-16.
- Kurtović, Esad. “Bibliografija radova akademika Marka Šunjića”. u: *Spomenica akademika Marka Šunjića (1927 – 1998)*, ur. Dubravko Lovrenović. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2010: 25-33.
- —, “Prilozi prosopografiji Radivojevića – Jurjevića – Pavlovića – Petrovića”. *Spomenica akademiku Đuri Tošiću*. Banja Luka: Akademija nauka i umjetnosti Republike srpske, Spomenica, knj. XV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 48, 2021: 97-121 (ćirilica).
- —, “Iz historije Radivojevića – Vlatkovića”. *Historijska traganja*, br. 22 (2023): 11-60.
- Lovrenović, Dubravko. “Adis Zilić: *Stećci Podveležja*, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar, 2016”. *Hercegovina, Časopis za kulturno i historijsko naslijeđe*, br. 17, Mostar: Arhiv Hercegovine, Muzej Hercegovine, Fakultet humanističkih nauka Univerziteta “Džemal Bijedić” u Mostaru, 2018: 267-268.
- Zilić, Adis. “Milica kći Tvrtka Borovinića: njeni brakovi, nasljedstvo i rodbinske veze”. *Inicijal. Časopis za srednjovekovne studije*. Centar za napredne srednjovekovne studije, knj. 8 (2020): 59-81.
- —, Prikaz knjige: “Esad Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2009”. *Istraživanja, Časopis Fakulteta humanističkih nauka*, 5 (2010): 121-124.
- —, Prikaz knjige: “Esad Kurtović, *Vlasi Bobani*, Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, Sarajevo, 2012”. *Istraživanja, Časopis Fakulteta humanističkih nauka*, 8 (2013): 49-52.

- —, “Sjećanje na akademika Dubravka Lovrenovića (1956-2017)”. *Istraživanja, Časopis Fakulteta humanističkih nauka*, 12 (2017): 249-253.

Neobjavljeni magistarski i doktorski radovi:

- Zilić, Adis. “Humska vlastela Radivojevići – Jurjevići – Vlatkovići i njihovo doba”. Magistarski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2012.

Sadržaji sa www. (World Wide Web):

- “Medijevalesca unesca” (pristup ostvaren 10. marta 2024, <https://arhiva.tacno.net/kultura/medijevaleska-unesca/>)
- “Udruženje Bathinvs slavi 10 godina postojanja” (pristup ostvaren 6. marta 2024, <https://bathinvs.com/udruzenje-bathinvs-slavi-10-godina-postojanja/>)
- “Medievalistika u Bosni i Hercegovini naučna disciplina bez perspektive” (pristup ostvaren 6. marta 2024, <http://www.prometej.ba/clanak/drustvo-i-znanost/medievalistika-u-bosni-i-hercegovini-naucna-disciplina-bez-perspektive-2950>)

